

ПРОЛОГ

Краків. Вавель. 1518 рік

У високому срібному канделябрі горіли свічки. Їхнє хитке полум'я вигиналося біля прочиненого вікна й кидало світло на пишне королівське ложе. Воно м'яко освітлювало два силуети, які лежали один біля одного, немов чужі. Погляд короля міцно тримався якоїсь плямки на стелі, що ніяк не відпускала його. Король мовчав. Катажина поклала Сигізмундові I голову на плече і заплющила очі. «Чому він сьогодні увесь час мовчить?» Їй хотілося перепинити це дивне мовчання, що друзками надщербленого щастя впилося їй у серце! Хіба вона, досі горда і непоступлива, не почне першою розмову і не скаже володареві те, що розпинає її груди вже котрий місяць?

«Тік-так», — голосно поцокував годинник.

Катажина розплющила очі, поправила рукою пурпурову габу й зупинилася поглядом на тій самісінькій плямці на стелі. Золото її довгого волосся тонкими змійками розповзлося по оголеному тілі, шовкових ясиках, оксамитових ладанках та раменах її володаря. По тих дужих раменах, які мали тримати не тільки Вавель та Краків, а й усе Польське королівство та Литовське князівство. Катажина закинула волосся назад, схилила голову на свій тендітний лікоть і торкнулася пальчиком розпашілої щоки короля. Підданки теж роблять підданцями своїх володарів.

Які дивні крила неспокою витали сьогодні в королівській ложниці¹! Яка вперта тривога скувала уста! Ця ніч була іншою, ніж ті, що досі. Катажина Косцелецька знала, що фаворитка короля — це змінна карта. Рано чи пізно це мало трапитися. Невже сьогодні? Невже вона більше не полетить зоряним шляхом в обійми володаря, не зігріє його палким янтарем своїх очей, не впаде у прірву едемських гріхів? «Хочу, щоб усе було по-старому», — шепотіла вона до зір у вікні. Катажина погладила пальцями шовкову габу: на ній ти солодила повелителеві п'ятнадцять літ, тут він задихався в шовковім похміллі твоїх ласк і цілунків. А що тепер? Невже це та завіса, якої ти боялася всі ці роки, прокидаючись щоранку?

Хіба важко було передбачити, що це остання ніч у ложниці короля? Катажина лагідно погладила посивілі пасма володаря, що спадали на шовкові подушечки, і малювала навколо себе марево мрій, які ніколи не стануть реальністю. Сигізмунд I здогадувався, про що думає Катажина, але не зводив очей із тієї невидимої цятки на стелі, яка викрадала його думки. Він почув, як Катажина зітхнула.

«Тік-так», — задихався час.

Навіть перед королевим весіллям із першою дружиною Барбарою Запольською в неї так не калатало серце. А тут — вистрибує з грудей, наче відчуває, що хтось зводить перед нею височенні мури. Катажина поклала голову на подушку і заплющила очі. Світ утікав з-під її ніг. Ось і дочекалася, Катажино! «Невже все закінчилося?» Ти ще ніколи так не задихалася від цього запаху жасмину, ніколи так не ховала очей від короля, як у цю дивну ніч. Ти завжди розуміла, що він — один із наймогутніших володарів Європи, з Божої ласки король Польський і Великий князь Литовський, Великий князь Руський з династії Ягел-

¹ Ложниця — спальня (заст.).

лонів, переможець Тевтонського ордену Сигізмунд І! Саме в такому порядку перелічують його титули. І серед сотень тисяч красунь він обрав для себе тебе! Ти, Катажина Косцелецька — фаворитка, метреска, улюблена жінка короля, його вірна подруга впродовж п'ятнадцяти літ. Хіба цього мало?

Ти народила йому четверо дітей. Жодна інша жінка не має стільки привілеїв. Окрім королеви, звісно. Та після смерті королеви Барбари Запольської Сигізмунда наче підмінив хто. Значить, любив її. Дурненька, ну як король може проміняти законну дружину на фаворитку? Ти ж сама бачила, як він люб'язно ставився до неї. Він писав їй із походів листи, і вона, як і ти, чекала його з далеких до-ріг, позираючи на шлях до Вавеля. Та коли повелитель вертався додому, то вже за три дні прислав по тебе карету, і ви цілі ночі купалися в жасминних пахощах кохання.

Згадка про Барбару Запольську навіяла на Катажину ще більше суму: королева була м'якою й доброю. Скільки часу вона провела на самоті у Вільні¹, поки король був на війні з Великим московським князівством! Кажуть, її молитви вберегли Сигізмунда І та принесли перемогу під Оршею. Катажина ставала сентиментальною, коли згадувала про королеву: сердешна таки не перебула пологів. Вона на двадцять три роки молодша від короля і лише на три роки старша від Катажининою сина Януша, а вже відійшла в засвіти. І треба ж, щоб це сталося саме того року, коли Катажина народила їхню з королем Беату.

Вона присунулася ближче. Їй здавалося, що знала кожен сивий волосок, який з'являвся на голові повелителя за ці п'ятнадцять літ, кожную складку його губ. Човником своїх думок вона пливла кожнісінькою зморшкою, яка щороку чимраз глибше розкреслювала чоло короля. Невже вона

¹ Вільно — тепер місто Вільнюс, столиця Литви.

більше не зможе зіловувати з них утому? Невже... Катажина поклала голову йому на груди й міцно пригорнулася.

— Ти мудра, Катажино, і все розумієш! — нарешті промовив король, наче до цятки на стелі.

— Ви лестите мені, ваша величносте? Гадаєте, я хочу все розуміти? — зібралася з думками Катажина, обернувшись на спину.

— Не гарячкуй, люба, — король не відводив очей від стелі. — Нічого не зміниш. — Він обернуся до Катажини й усміхнувся. — А ти досі вродлива, Катажино. Такою завжди залишишся в моїй уяві.

Сяйво свічок освітлювало широке обличчя короля, його коротко підстрижену густу бороду, тоненькі вуса та прозірливий погляд. Катажина підвела очі на повелителя:

— Чи пригадуєте, ваша королівська величносте, ту ніч, коли ви вперше прислали по мене карету? Ця ніч потопала в зорях... — Катажина рятувалася усмішкою. — Пам'ятаю, коні мчали, наче скажені, хитаючи каретою. Я дивилася у вікно крізь накинену вуаль і уявляла, якою буде наша перша зустріч наодинці, — її погляд губився десь на стелі, на оксамитових порт'єрах. — Ви пам'ятаєте цю зустріч?

— Пам'ятаю. Тоді я ступив у ложницю і побачив тебе край вікна. Ти ще не встигла зняти капелюшка і дивилася на мене крізь золоту вуаль. Твоє волосся розсипалося поверх рожевої сукні. Тоді ще більше приворожила мене твоя врода, Катажино.

— Ви, ваша величносте, досі пам'ятає такі дрібниці?

— Не всі. Але ці пам'ятаю. І запах жасмину пам'ятаю, і твої жарти. Ніхто так не вмів ущипнути, як ти. Тонко, мов лезом.

— Ви, володарю, подарували мені багато приемних хвилин і чотирьох дітей.

— Я турбуюся про них, Катажино, — відповів сухо, змінивши тон. — Януш уже три роки вивчає римське та ка-

нонічне право в університеті Болоньї. І про єпархію для нього теж потурбуюся. Регіна й Катажина зростають при королівському дворі. Беаті я теж ні в чому не відмовлю. Хіба я тобі обіцяв щось більше?

— Я вдячна вам, повелителю.

— І про мужа для тебе подбав. Тебе взяв за жону великий скарбник Корони, знана людина королівства.

«Знана людина!» Та хіба Катажина не відала, що її покійний чоловік Анджей Косцелецький був великим птахом при дворі? Був старостою Іновроцлава, Бидгощі, Освенцима, Кракова, а ще соляними копальнями у Велічці й Бохні керував. Там досі згадували, як під час однієї з пожеж у копальні він разом зі своїм радником Віфманом опустився в шахту, щоб погасити вогонь. Косцелецький не боявся мозолити руки і до чужого ласим не був. Здається, і до Катажини мав серце. Та що їй тепер із усього цього?

— За те, що умів подбати про королівські фінанси й збільшити доходи Корони, я винагороджував його достойно і завжди був щедрим до нього, — продовжив король. — Пам'ятаєш відлуння при дворі після вашого одруження? Попри все, я і в думці не мав когось слухати. Далі брав Косцелецького з собою у світі: він був талановитим дипломатом.

— Був, — спускалася на землю Катажина.

— Шкода, люба, що він несподівано відійшов у кращі світи.

— Час невблаганний, володарю. Тепер мене найбільше турбує Беатина доля, — дивилася правді в вічі метреса.

— Чому? Вона зростатиме при дворі разом із королівною й отримає добре виховання, як і інші твої діти.

— Вона ще зовсім мала. Ви, ваша величносте, офіційно визнали трьох наших дітей, а от Беату...

— Беату не можу. Вона народилася в шлюбі з Косцелецьким, пані. І вона офіційно — Беата Косцелецька.

— Вона ваша дочка, повелителю, хоча й народилася в шлюбі з іншим. І ви це знаєте. Ви могли б її визнати за раз, коли ви вільний...

— Не смій! Король не буває вільний! — він поквапом сів на крайчик ложа. — Я досі сумую за Барбарою.

— Пробачте, найясніший пане! Знаю про ваш сум, — поклала руки на його плечі й прихилила до них голову.

Після короткої мовчанки, яка видавалася вічністю, Катажина наважилася заговорити про те, що видало її зсередини:

— Знаю, що скоро до Кракова прибуде герцогиня Міланська, принцеса неаполітанська Бона Сфорца д'Арагоні з роду Медічі — майбутня королева, — не підводячи очей на короля, мовила Катажина. — Коли вона прибуде, ви не покинете мене, правда?

Метреса не почула відповіді.

Думка про майбутню дружину короля вже кілька місяців гарцювала в Катажининій душі й розбурхувала неспокій. «Кажуть, на гербі Сфорци — дракон. І Бона теж — дракон у людській подобі», — шепталися про неаполітанку при дворі. На тридцять літ молодша від свого володаря. Волосся — золоте руно, вуста — пелюстки троянд, очі — лава Везувію. Чи зможе тепер вона, Катажина Косцелецька, втримати серце й ложе короля, коли всі козири на боці молоді запальної італійки? Попередня дружина була для Сигізмунда тишею. Катажині це грало на руку. Стільки років ніщо не було на заваді метресі чекати у ложниці на короля, щоб піднести йому на таці принадних рук яблуко спокус. Тоді вона знала, що шлях до серця володаря ще довго вестиме його в сади її принад.

Досі для Катажини були відчинені всі двері Вавеля. А тепер? Невже їй, вірній фаворитці короля, жінці, якій заздрили і яку ненавиділи придворні дами, тепер доведеться покидати цей двір? Він був їй не тільки раєм спо-

кус, а й прихистком: король турбувався про неї. А як тепер буде з новою повелителькою Боною?

Катажині здавалося, що вже відтепер вона бачить цей примарний для неї день — прибуття Бони до Кракова. До нього вже кілька місяців готувалися при дворі: планували церемоніал, обговорювали окрасу вулиць, складали меню, списки запрошених, готували бали, турніри... Скоро придуть почесні гості з найвпливовіших дворів Європи, князі, воєводи, маршалки литовські та польські, прихильники Корони... Для урочистої зустрічі й організації церемонії шлюбу Сигізмунд запросив до Вавеля Великого гетьмана Литовського князя Костянтина Острозького: саме під його командуванням чотири роки тому королівство здобуло перемогу в битві з Московією. Гетьман разом з іншими князями, воєводами та вишуканим товариством Корони й Великого Литовського князівства зустрічатиме Бону в Моравиці. 13 квітня його військові загопи йтимуть парадним маршем у Кракові, а 18 квітня, у день весілля володаря, для Катажини небо впаде на землю...

Ці дати не давали їй спокою. Вони, наче смальта, вчепилися душі й хапалися за стрілки годинника. Тепер її уява малювала сумні вітражі чужого раю і це фатальне для неї 18 квітня: вулиці в прапорах із драконом Сфорца й гербом Ягеллонів, шляхи в килимах і дорогих гобеленах, як це було шість років тому, коли до Кракова прибула майбутня королева, угорка Барбара Запольська — перша дружина короля Сигізмунда. Назустріч молодій Боні прямуватиме його величність король у пишних пурпурових шатах. І зникнуть у цю мить усі райські сади й посивіють шовкові ночі, і впаде Катажині на серце правічний туман, що заступить дорогу до її володаря. А тим часом сліпуча й пишна неаполітанська принцеса Бона тріумфально окине оком святковий Краків і ступить у рай королівських

обіймів. Кожен помах її руки прорікатиме успіх, кожен позирк і крок палитиме ветхі мости.

«Тік-так», — бігли швидше стрілки годинника.

...Катажині, як пораненій лані, уже вчувалися нові голо-си, салюти гармат і кляшторні дзвони, вбачався пурпур м'яких килимів. Ось Бона Сфорца в білих весільних шатах із викотом аж до пишних грудей та звабливим полиском оголених пліч крок за кроком ступає до вівтаря. Вони з королем повільно вклякають на обидва коліна, до них приступає єпископ, хор співає «Киріє елейсон¹», і королівський янгол запалює над ними небо зір... «Хай живе його величність король Сигізмунд І! Хай живе королева Бона Сфорца!» Гетьман Костянтин Острозький, маршалок литовський Юрій Іллінич, знані шляхетні родини із різних країв і країн підносять щедрі дари, чути охання й ахання вельможних пань, шелест парчевих та шовкових суконь, очі засліплює блиск дорогих діadem, коштовних брошок, каблучок, кольє... Перед вівтарем очікує ложе для першої шлюбної ночі, звучить клавесин, у світлі свічок полискує глянцем шовків балдахін, що охоплює два фіолетові трони, як це було з королевою Барбарою. І знову величання, вітання, дари... Які незмінні в королів ритуали, навіть якщо в таких «спальнях» нічого не діється...

Грюкіт дверей вихопив Катажину Косцелецьку з її марева. Вона розплющила очі й збагнула, що король щойно покинув ложницю. Катажина підвелася, вдягнула шовкову накидку, підійшла до вікна й глянула в небо. У цю мить вона ясно бачила, як облітають не на щастя її зорі, як вони сипляться під ноги сумними янтарями мрій і як безборонно, неначе осінній лист, опускаються додолу її крила.

¹ Киріє елейсон (*грец.* Κύριε ελέησον) — християнське молитовне звернення, що означає «Господи, помилуй», «Господи, спаси», «Спаси, Боже».

ЧАСТИНА I

За шлаєром¹ щастя

1. ЧАС ДЛЯ НАРЕЧЕНИХ

Краків. Вавель. 3 лютого 1539 року. 21 рік по тому

— Алоїзо! Ти ще досі не затягла мій корсет. Скільки можна чекати?

— Я поралася біля ваших спідниць, пані.

— Ти довго пораяєшся. Давай спершу корсет.

— Ви завжди робили навпаки, пані.

— Сьогодні — не «завжди», Алоїзо. Неси швидше панчішки.

Поки Алоїза виймала зі скрині панчішки, Беата визирнула з вікна. Був ясний зимовий день, коли не тільки сонце, але й сніг, мов потовчене дзеркало, разив очі. Дахи Вавеля вигравали сліпучими блискітками, наче світ одягнувся у срібну весільну парчу. «Нарешті цей день настав! Сьогодні, третього лютого, вона, Беата Косцелецька, стане княгинею Беатою Острозькою!»

Беата вкотре підбігла до дзеркала, припоряджуючи пишні спідні юпки. Камеристки² ледь устигали за нею. Від самісінького ранку все крутилося навколо її причепурювання. Навіть королева Бона Сфорца приставила свою

¹ Шлаєр — фата (*діал.*).

² Камеристка — служниця, покоївка.

камеристку, щоб та глянула, чи в Беати все гаразд. Та мовчки споглядала всю цю катавасію й чекала, щоб нарешті додати красунечці-нареченій фінальний королівський шліф.

Беата покладалася на свою камеристку Алоїзу.

— Ну ж бо, швидше, — наказувала Алоїза помічницям Павлині та Аделії, беручись до найважливішого етапу прибирання нареченої.

Молоденькі помічниці вже тримали сукню наготові. Нарешті Беата, мов білий ангел, стояла посередині покоїв.

Вона вкотре покрутилася перед дзеркалом і похитала головою:

— Ось тут ще трохи недобре, Алоїзо. Тут також підбери, а тут — потягни! І тісніше зашнуруй корсет. Ще тісніше, — повторювала Беата, набираючи повні груди повітря і втягуючи мало не до хребта живіт.

Алоїза взялася сильніше смикати за тоненькі білі шну-ривки корсетки:

— Уже більше не йде, пані. Ви можете знепритомніти.

Беата закопилила губу й незадоволено глянула на Алоїзу.

— Придворна модистка все виміряла до рубчика. Може, у пані перед весіллям трохи додалося до талії? — почула за плечима голос камеристки королеви Бони, якій теж палець у рот не клади.

— Додалося? — фиркнула Беата. — Тут усім до моєї талії, як сім верст до небес! — просичала крізь зуби.

Нарешті сукня лягла, мов вилита! Залишилося припудрити носик, вибрати парфуми, вдягнути намисто, золоту діадему, каблучку, зав'язати на атласних черевичках срібні стрічки. Потім іще десять разів перев'язати їх, щоб було так, як цього хоче Беата. Далі двадцять разів поправити діадему, підтягнути панчішки, підправити шпильки.

Королівський циркульник пан Боніфаций досі стояв наготові, щоб укотре перевірити свій витвір мистецтва.

Беата зиркнула на себе в дзеркало: Ілля буде на сьомому небі. Ради неї, Беати Косцелецької, він відмовився від шлюбу з красунечкою Барбарою Радзивілл. «Подейкують, буцімто Барбара — найвродливіша у Великім князівстві Литовськім. Вони ще не бачили, що таке справжня врода!» — гордо глянула на себе Беата й високо задерла носа.

Давненько на Вавелі не святкували весіль, тільки бали. А тут дві події відразу: заручини королівни Ізабелли з угорським королем Яношем Запольєю та весілля Беати і князя Іллі.

Про весілля Беати Косцелецької та князя Іллі Острозького вже три місяці говорили у Вавелі. Беата — золота намистина у скарбничці королівського двору, стигле яблуко для князівських рук. «Слід негайно видавати її заміж, — не раз нагадувала королева Бона своєму чоловікові Сигізмундові Першому. — Щось довгенько засиджується ця ваша красуня. Їй уже двадцять чотири минуло».

Беата Косцелецька звикла до блиску й розкоші. Вона виростала при королівському дворі разом із королівнами і змалечку вбирала манери монархів та осягала їхні правила гри й інтриги. Ніхто, крім народжених у шлюбі королівських дітей, не міг претендувати на спадок повелителя. Беата теж. Та для позашлюбних дітей короля навчання, прислуга, турбота про одруження були законом. У них були власні вчителі, вихователі, слуги, кухарі, навіть блазні й пажі.

Королева Бона Сфорца не раз брала Беату Косцелецьку з собою в подорожі, відчиняючи перед нею таємні двері монаршого життя. Після кожного приїзду вона засвідчувала його величності свою приязнь до Беати й очікувала від нього достойного захоплення і вдячності.

Королева сама підібрала для Беати нареченого. Її карта випала саме на Іллю Острозького. Усе скидалося на випадкову зустріч і кохання, хоча кохання при дворі — не фаворит.